

Janez Stanonik

ANDREJ BERNARD SMOLNIKAR

Leta 1995 se spominjamo dvestoletnice rojstva Andreja Bernarda Smolnikarja, katerega nenavadna, a za slovensko kulturno zgodovino XIX. stoletja pomembna, življenjska usoda je bila še do nedavnega slovenskim zgodovinarjem v glavnem nedosegljiva za znanstveno raziskovanje. Do bistvenega premika je prišlo šele v zadnjih treh desetletjih, ko se je z razvojem znanstvenih stikov med Slovenijo in Združenimi državami odprla tudi možnost proučevanja ameriških virov, ki v Sloveniji niso dostopni. V naslednjem želimo – ob naslovnitvi na rezultate dosedanjih raziskav – podati prikaz Smolnikarjevega življenja in dela.¹

Andrej Smolnikar je bil rojen 29. novembra 1795 v Kamniku. Oče je bil mesar; mati, gospodinja, Jera, roj. Bernot, pa je bila doma iz Vranje peči nad Kamnikom. Po prvem pouku pri kamniških frančiškanih je v letih 1809–1814 – torej v letih Napoleonove Ilirije (1809–1813) – obiskoval v Ljubljani srednjo šolo in 1814–1816 licej. Njegov sošolec je bil Matija Čop, najboljši v razredu, takoj za njim je bil Smolnikar. S Čopom je vezalo Smolnikarja iskreno prijateljstvo, ki je trajalo vse do Čopove smrti, kar priča njuna kasnejša korespondenca.² Svojega drugega sošolca, Friderika Barago, Smolnikar, ko govori o svojih ljubljanskih študijskih letih, nikjer ne omenja. Po končanem liceju se je Smolnikar odločil za študij teologije in bil 28. oktobra 1819 posvečen za duhovnika.

Že kot dijak je Smolnikar zahajal na študij v študijsko knjižnico in tako zbudil pozornost bibliotekarja Matije Kalistra, ki ga je zaposlil kot pomočnika pri delu v knjižnici. Leta 1818 sta se Kalister in Valentin Vodnik dogovorila za potovanje v Krško. Kalister je želel videti Krško, rojstni kraj Jurija Dalmatina, prvega slovenskega prevajalca *Biblije*, Vodnik pa si je želel ogledati ostanke rimskega Noviodunuma (Drnovo pri Krškem) na Krškem polju. S seboj sta vzela tudi Smolnikarja, ki je bil tako priča, ko je Vodnik v Čatežu pri Brežicah pozno jeseni 1818 v zaprti družbi recitiral svojo takrat pod Metternichom strogo prepovedano pesem *Ilirija oživljena*. Vodnik je kmalu po povratku s tega potovanja v Ljubljani umrl (8. januarja 1819). Smolnikar, ki je potovanje kasneje v Ameriki popisal, je edina priča, ki dokazuje, da je še pod avstrijsko restavracijo Valentin Vodnik, vse do svoje smrti, v krogu znancev, ki jim je zaupal, ponosno ohranjal živo idejo *Ilirije oživljene*.³ – Kot slušatelj ljubljanskega liceja in bogoslovja se je Smolnikar seznanil tudi z Jakobom Zupanom, nekoliko čudaškim profesorjem Stare Zaveze in hebrejščine, in je ostal z njim v dobrih stikih tudi kasneje (po letu

¹ Glavna znanstvena dela o Smolnikarju – poleg tistih, ki jih citiramo v opombah v zvezi s specifičnimi problemi v Smolnikarjevi biografiji – so:

Josip Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*, najnovejša doba, Celje, Mohorjeva družba, 1928, str. 319–321.

France Kidrič: Andrej Bernard Smolnikar, razprava hranjena v rokopisu v Kidričevi zapuščini pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Ivan L. Zaplotnik: Baraga in Smolnikar, *Bogoslovni vestnik* XI (1931), 274–299.

Janez Stanonik: *Andrej Bernard Smolnikar in prvi slovenski poskus izdaje periodičnega glasila v Združenih državah*. Raziskovalno delo za Raziskovalno skupnost Slovenije. Ljubljana 1980. Tipkopis, 108 str. Kopije tipkopisa hrani knjižnica Oddelka za germanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani ter knjižnica Instituta za slovensko izseljenstvo pri Znanstveno-raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Ivan Zika: Nekaj o Kamničanu Andreju Bernardu Smolnikarju, *Kamniški zbornik* VI (1960), 69–86.

Stanley Žele: Poglavlje iz zgodovine ameriških Slovencev v drugi tretjini devetnajstega stoletja: Andrej Bernard Smolnikar (1795–1869), socialni reformator, apostol svetovnega miru in univerzalne republike. *Prosveta* (Chicago), 9. julij – 30 avgust 1962.

Andrej Bernard Smolnikar, članek v *Slovenskem biografskem leksikonu*, deseti zvezek. Ljubljana 1967, str. 392–396 (avtorji: France Koblar, Janez Stanonik, Alfonz Gspan).

Jon Alexander & David Williams: Andreas Bernardus Smolnikar: American Catholic Apostate and Millennial Prophet. *The American Benedictine Review* XXXV (1984), 50–63.

² Avgust Pirjevec: Iz korespondence Matije Čopa. *Arhiv za zgodovino in narodopisje* I (1930–32), 2–21.

³ Janez Stanonik: Smolnikar in Valentin Vodnik, *Slavistična revija* XXV (1977), 205–232.

1829), ko je Zupan zaradi svojih javnih nastopov padel v nemilost. Leta 1830 je Zupan v prvem letniku Kranjske čbelice objavil pesem pod naslovom *Duhovi-tatovi*, naslovljeno na Smolnikarja, v kateri ga Zupan svari pred lahkovernostjo (*Ne bodi, Bernarde / Moj! pameti gluh*).⁴

Po duhovniškem posvečenju je Smolnikar delal kot kaplan 1820–1821 v Stični, 1821–1822 v Zagorju ob Savi, 1822–1824 v Starem trgu na Notranjskem in 1824–1825 v Škofji Loki. Kot kaplan je videl veliko bedo in pomanjkanje, v katerem je živelo slovensko podeželsko prebivalstvo. Leta 1825 je zaprosil škofa Wolfa za odpust iz ljubljanske škofije in za dovoljenje za vstop v benediktinski samostan v Sv. Pavlu v Labotski dolini. Naslednje leto je naredil meniško zaobljubo in prejel meniško ime Bernard. Leta 1832 je položil profesorski izpit za pouk Novega Testamenta in bil imenovan za profesorja biblijskih ved na bogoslovju v Celovcu, kjer je sicer že bil od leta 1827. V Celovcu je bil v stikih z Antonom Martinom Slomškom, ki je na tamkajšnjem bogoslovju poučeval slovenščino, in z Urbanom Jarnikom, župnikom v Možberku (Moosbrug), severozahodno od Celovca. Vsi trije so že leta 1833 prejeli iz Zagreba časopis *Danico ilirsko*. Ker se je Smolnikar še iz Ljubljanskega bogoslovja poznal z Matevžem Ravnikarjem, ki je kupil na dražbi Vodnikovo gradivo za slovenski slovar, je Smolnikar posredoval pri Ravnikarju, sedaj škofu v Trstu, da je odstopil to gradivo Urbanu Jarniku, da bi Jarnik nadaljeval z delom na slovarju.⁵ – V začetku januarja 1832 je prišel v Celovec France Prešeren in tu ostal do srede maja, da bi se pripravil za odvetniški izpit. S seboj je prinesel Čopovo priporočilno pismo naslovljeno na Smolnikarja. Smolnikar je Prešerna lepo sprejel⁶ ter nato ostal s Prešernom v prijateljskih stikih, kar dokazuje izvod *Krsta pri Savici* iz leta 1836 s Prešernovim posvetilom Smolnikarju, ki ga sedaj hrani rokopisna knjižnica Harvardске univerze (Houghton Library).⁷ Žal pa Smolnikar v svojih v Ameriki objavljenih knjigah Prešerna nikjer ne omenja.

V Celovcu je Smolnikar nadaljeval s svojimi študijami. Poleg biblijskih tekstov in patriščne literature je posvečal pozornost cerkveni zgodovini, zlasti dobi pokristjanjenja Slovanov ter pojavu protestantizma v Sloveniji in med drugimi Slovani (Čehi). Ob tem študiju, pri katerem se ni izogibal delom, ki so izražala poglede protestantov, je Smolnikar začel dvomiti v legitimnost papeževega primata. Za takšen Smolnikarjev duhovni razvoj sta bili – poleg raziskav Novega Testamenta – zlasti pomembni dve knjigi: Paolo Sarpi: *Historia del Concilio Tridentino* (1619), ki kritično vrednoti potek in sklepe Tridentinskega koncila (1545–1563), ter delo Bartolomea Alberta Capellarija (kasneje papeža Gregorja XVI, 1831–1846): *Il Trionfo della Santa Sede contro gli assalti dei novatori* (1799).

Istočasno je Smolnikar vedno bolj zapadal v fiksno idejo, da mu Bog pošilja nadnaravna znamenja, da je poklican, da združi vse krščanske sekte v eno cerkev. Ideja združitve krščanskih sekt v eno cerkev – danes znana kot ekumensko gibanje – ima sicer že dolgo zgodovino in sega nazaj vsaj v XVII. stoletje, ko so verske vojne hudo opustošile takratno Evropo. Zlasti protestanti so želeli premostiti medsebojne razlike ter doseči ponovno združitve, v novejšem času pa posvečata svojo pozornost temu gibanju tudi katoliška in pravoslavna cerkev. V XIX. stoletju je bil v Nemčiji pomemben zagovornik te ideje Friedrich Schleiermacher, v ZDA pa zelo vplivni bostonski teolog William Ellery Channing.

Pri Smolnikarju se javlja ta ideja kot znak duševne bolezni, ki jo France Kidrič označuje kot paranojo.⁸ Značilno za paranojo je, da prevladuje v miselnosti bolnika neka deviirana fiksna ideja, da pa je sicer izven njenega okvira bolnik sposoben normalno presojati in ukrepati. Smolnikar je na Koroškem dovolj uspešno obvladoval svojo bolezen, a zavedal se je, da bo prišel s svojimi novimi verskimi pogledi v spor z Metternichovo Avstrijo in da je eksistenčno ogrožen. Zato je izkoristil obisk sošolca Barage v Evropi leta 1836–37 in ga

⁴ Peter Vodopivec: *Socialni in gospodarski nazori v slovenskih in sosednjih pokrajinah v predvojni dobi*, doktorska disertacija, tipkopis, Ljubljana 1978, str. 385–407.

⁵ Janez Stanonik, op. cit., glej str. 228–230. – J. Scheinigg: Jarnikova zapuščina, *Kres* III (1883), prim. str. 625–628.

⁶ Pismo Prešerna Čopu, Celovec, 5. februar 1832. Prim.: Prešeren I, *Pesnitve, pisma*, uredil Franc Kidrič, Ljubljana, Tiskovna zadruga 1936, str. 276 sl.

⁷ Mirko Rupel: Še eno Prešernovo posvetilo, *Slavistična revija* V–VII (1954), str. 302.

⁸ Kidričeva študija o Smolnikarju, ki jo v rokopisu hrani Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

prosil, da mu izposluje na Dunaju dovoljenje za potovanje v Ameriko, kjer bi delal kot misijonar med Indijanci. Baraga je to storil in pozno jeseni je Smolnikar preko Trsta pripotoval v Boston, kjer je sklenil ostati. Svojo pot v Ameriko je popisal v daljšem pismu, ki ga je objavila koroška *Carinthia*.⁹

Prvo zimo v Ameriki je Smolnikar delal kot katoliški duhovnik med tamkajšnjimi nemškimi priseljenci, a že pomladi 1838 je iz katoliške cerkve izstopil in začel govoriti o svojem nadnaravnem poslanstvu. Okoli sebe je zbral nekaj pripadnikov, ki so ga finančno podpirali. Že s prvimi potovanji je krog svojih privrženecv razširil še na Philadelphijo, Baltimore ter nekatera manjša mesta vzhodne Pennsylvanije.

Že prvo zimo je Smolnikar v Bostonu vzpostavil stike s Harvardsko univerzo, zlasti s knjižnico in tamkajšnjimi učitelji nemškega jezika. Pisal je knjigo, ki jo je nato na lastne stroške leta 1838 dal natisniti pri harvardski univerzitetni tiskarni na 477 straneh pod naslovom **Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar**.¹⁰ To je prva iz serije treh knjig, ki jih je Smolnikar objavil do leta 1840 pod istim naslovom in z razširjenimi spremljajočimi dolgimi podnaslovi, ki so pri vsaki knjigi drugačni in ožje opredeljujejo vsebino vsakega dela. Prva knjiga je v bistvu avtobiografija, ki na prvih 123 straneh govori o Smolnikarjevem življenju na Kranjskem in Koroškem, v obširnejšem sklepnem delu pa o prvem letu v Bostonu in o sporu z bostonskim katoliškim škofom Fenwickom. Že v prvi knjigi je dan poseben poudarek tistim nenavadnim dogodkom v Smolnikarjevem življenju, ki so ga prepričali, da mu je Bog poveril posebno nalogo, da združi vse krščanske vere v eno cerkev ter tako vzpostavi na svetu tisočletno vladavino miru in blaginje (milenij).

Smolnikar se je že prvo leto seznanil na Harwardu tudi s Henryjem Wadsworthom Longfellowom, ki se ga še danes šteje med najpomembnejše ameriške pesnike XIX. stoletja. Longfellow je bil zelo izobražen, prepotoval je velik del zapadne Evrope, od Skandinavije preko Anglije, Francije in Nemčije do Španije in Italije ter študiral na evropskih univerzah – zlasti v Heidelbergu – germanske in romanske jezike in književnosti. Svoje bivanje v Evropi je popisal v dveh potopisnih romanih: **Outre-Mer** (1833/4), v katerem opiše svoje doživljanje v letih 1826–1829 v Franciji, Španiji in Italiji, v zaključku pa kratko omeni pot skozi Slovenijo, od Trsta preko Ljubljane na Dunaj;¹¹ ter **Hyperion**, (1839), kjer opiše svoje življenje v Nemčiji, Švici in Avstriji v letih 1835–1836. Longfellow je bil na Harwardu predstojnik Oddelka za moderne jezike in kot tak je bil odgovoren tudi za pouk nemškega jezika in književnosti pri tej univerzi.

Smolnikar je vzbudil pozornost Longfellowa s svojo izredno izobraženostjo in nenavadno življenjsko zgodbo. V romanu **Hyperion** je v dveh poglavjih, kjer govori o svojem potovanju po Salzkammergut (jezerski pokrajini vzhodno od Salzburga) Longfellow posvetil dolg odlomek srečanju z »bratom Bernardom« v vasi St. Wolfgang ob jezeru istega imena. To srečanje v Avstriji je fikcija, s katero je Longfellow prestavil v avstrijsko okolje nenavadno Smolnikarjevo osebno pripoved, saj je Longfellow poznal Smolnikarja samo iz Bostona. V romanu **Hyperion** Smolnikar, »ki je ravno na poti v Ameriko«, sam pripoveduje svojo zgodbo; v resnici pa je Longfellow prevzel ta tekst dobesedno iz odlomkov v Smolnikarjevi knjigi **Denkwürdige Ereignisse**, ki jih je prevedel v angleščino. – Smolnikar je tudi kasneje vzdrževal stike z Longfellowom, kar pričra kratka beležka v Smolnikarjevem rokopisu iz leta 1858 Longfellowu, ki jo hranijo v Harwardu med zapuščino Longfellowa. Pa tudi lik Smolnikarja je Longfellow vsaj delno ponovno uporabil pri upodobitvi osrednjega junaka v romanu *Kavanagh* (1849) ter v osebi duhovnika v zbirki pesmi *Tales of a Wayside Inn* (1863–1873), najpomembnejšem pesniškem delu Longfellowa v njegovi zadnji življenjski dobi.¹²

⁹ Andreas Bernardus Smolnikar seinen Freunden in Europa, *Carinthia* XXVIII (13. Januar 1838), str. 9–11.

¹⁰ Polni, zelo dolgi naslovi Smolnikarjevih knjig so citirani ob koncu te študije v bibliografiji glavnih Smolnikarjevih del.

¹¹ Janez Stanonik: Potovanje Longfellowa skozi Slovenijo leta 1828, *Slovenski etnograf* XVIII-XIX (1966), 123–128.

¹² Janez Stanonik: Longfellow in Smolnikar, *Sodobnost* XII (1964), 385–403, 524–542. – Isti: Longfellow and Smolnikar, *Acta Neophilologica* I (1968), 1–40.

Leta 1839 je Smolnikar izdal v Philadelphiji drugo knjigo **Denkwürdige Ereignisse** na 625 straneh, ki deloma dopolnjuje, deloma nadaljuje vsebino prve knjige. O Sloveniji piše na prvih 131 straneh, nato govori o recepciji prve knjige v Bostonu ter o svojem prvem potovanju v New York in Philadelphjo. Na straneh 516–587 je obširna razprava o papeževem primatu, ki s svojo analizo *Biblije* in skrbno argumentacijo naredi vtis znanstvenega dela ter se bistveno razlikuje od vseh znanih Smolnikarjevih tekstov. Verjetno je ta odlomek nastal že v Celovcu.

Leta 1839 se je Smolnikar v Philadelphiji seznanil z bogato privatno zbirko eshatološke literature,¹³ med drugim z deli Johanna Albrechta Bengela (1687–1752), ki je napovedal za leto 1836 začetek nove dobe človeštva. Pod vplivom eshatoloških tekstov je Smolnikar napisal leta 1840 tretjo knjigo **Denkwürdige Ereignisse** in jo objavil v New Yorku na 856 straneh. Knjiga se vedno bolj oddaljuje od avtobiografije ter prehaja v polemiko. V začetnem delu želi povezati razne eshatološke prerokbe z dogodki v svojem življenju. Na straneh 333–628 govori obširno o svojem rojstnem kraju Kamniku, kateremu želi, ob sebi, prav tako najti ustrezno mesto v mističnih napovedih nove dobe. Zadnji del govori o dogodkih v Ameriki po izidu druge knjige.

Serijo svojih obširnih nemških knjig je Smolnikar zaključil s četrto knjigo, ki je izšla poleti 1841 v Philadelphiji, to pot pod spremenjenim naslovom: **Eines ist Noth** na 633 straneh.¹⁴ Še isto leto je Smolnikar izdal to knjigo tudi v angleškem prevodu pod naslovom **The one thing needful**. Vsebinsko je knjiga komaj pregledna, saj je Smolnikar zaradi pomanjkanja denarja še med tiskom spreminjal, črtal in dodajal besedilo. Delo prinaša nadaljne podrobnosti k vsebini prvih treh knjig, kot novo pa govori o Smolnikarjevem prvem velikem potovanju poleti 1840 po srednjem zapadu, po Ohiju, Michiganu (kjer je Smolnikar obiskal svojega rojaka Kamničana Franca Pirca, ki je živel kot misijonar med samimi Indijanci, ter ga nagovoril v »ilirskem« jeziku) in Pennsylvaniji. V končnem delu Smolnikar odgovarja na neko grobo anonimno pismo iz Slovenije, ki mu je želelo skorajšnji pogin.

Smolnikarjeve prve štiri knjige so kulturnozgodovinsko pomembne, čeprav so delo v bistvu bolnega človeka. Za slovensko kulturno zgodovino prinašajo podatke, ki sicer niso znani in ki pod Metternichom v Sloveniji niso mogli priti v javnost, tako Vodnikovo razlago v zadnjem letu njegovega življenja, v čem je videl pomen Napoleonove Ilirije za nadaljni razvoj Slovenije. Smolnikar je v tej zvezi kar trikrat (**Denkwürdige Ereignisse** III 534; **One thing needful** 361 ter na odgovorjajoči strani v **Eines ist Noth**) verze iz *Ilirije oživljene*:

She mozhen Illirjan na morju je bil

Ko Rimlan se ladje je tesat vuzhil.

S tem so postali ti verzi iz *Ilirije oživljene* prvi slovenski verzi objavljeni v tisku v Združenih državah.¹⁵

Smolnikar govori o Čopu kot gimnazijcu, o Kalistrovem načrtnem zanimanju za slovensko protestantsko knjigo, o ozadju Zupanove pridige v šempeterski cerkvi 29. junija 1829, o Slomšku kot sodelavcu na celovškem bogoslovju. Smolnikarjeve knjige so seveda pomembne tudi za proučevanje njegovega lastnega dela in razvoja. Smolnikar je imel v Ameriki že v tem času vrsto pomembnih stikov, tako z voditelji raznih verskih ločin (osebno se je poznal z Williamom Millerjem, ustanoviteljem ločine adventistov; z Josephom Smithom ter Brighamom Youngom, voditeljema Mormonov; z različnimi swedenborgijanci), z Nemci, ki so imeli vodstvene položaje med nemškimi priseljenci, vzbudil pa je tudi pozornost nekaterih vodilnih ameriških kulturnih delavcev. Kratke beležke o Smolnikarju, pa tudi prispevke Smolnikarja samega so začeli objavljati osrednji nemški časopisi v Združenih državah, tako *New-Yorker Staats-Zeitung* ter v Philadelphiji *Die Alte und Neue Welt* ter *Der Demokrat*.

Pomladi 1841 je Smolnikar izdelal načrt za izdajo lastnega glasila in ga objavil na zadnjih straneh knjige **Eines ist Noth**. V resnici je ob koncu tega leta izšel v Philadelphiji Smolnikarjevo glasilo *Die Alte und Neue Welt*.

¹³ Eshatološka književnost (iz gr. *ἔσχατος*, krajni, končni) govori o prerokbah, ki napovedujejo konec sveta.

¹⁴ Naslov *Eines ist Noth* je vzet iz Biblije, Luka X, 42. S temi besedami je mišljena potreba duhovnega življenja. Iste besede – *Unum est necessarium* – je uporabil tudi Baraga za svoje škofovsko geslo.

¹⁵ Janez Stanonik: Vodnikova Ilirija oživljena: prvi slovenski verz tiskan v ZDA, *Slovenski koledar* 1979, XXVI, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica 1978, str. 292–296.

karjev vestnik **Friedensbotschaft an alle Völker**, s katerim pa je Smolnikar svoje prvotne velike načrte s tem glasilom samo v mali meri realiziral. do konca leta 1842 je vsega skupaj izdal 26 števil, a ohranjenih jih je samo 15. Smolnikar, ki je načrtoval za to glasilo širok krog dopisnikov, je v resnici skoro ves tekst sam napisal. V njem govori o dogodkih v Ameriki, o svojih sodelavcih ter o sporih s swedenborgijanci. To je zadnje Smolnikarjevo delo, ki še vsebuje reminiscence na Slovenijo. Smolnikar je istočasno izdal več števil, z angleškim prevodom pod naslovom **Message of peace to all nations**, vendar ni znan noben ohranjen izvod angleškega glasila. Vsekakor sta nemška in angleška izdaja prvi poskus kakšnega Slovenca, da si osnuje lastno glasilo v Ameriki in imata pomembno mesto v zgodovini slovenskega izseljenskega časnika v Združenih državah. Avstrijska vlada je, čim je zvedela za to glasilo, najstrožje prepovedala njegovo razširjenje in zahtevala, da se vsi izvodi takoj sežgejo, čim dosežejo tržaško pristanišče.¹⁶

Smolnikar je prišel v teh letih tudi v stik s pomembnimi ameriškimi predstavniki utopičnega socializma. V Združenih državah so v XIX. stoletju nastajale številne naselbine po principu zadrugištva ali pa skupne lastnine. Mnoge so ustanovili pripadniki najrazličnejših verskih ločin, pri čemer so se često združili pripadniki ene narodnostne skupine, bila pa so tudi prizadevanja, da se v njih realizirajo ideje socialnih reformatorjev, Angleža Roberta Owena ter Francoza Charlesa Fouriera. Večina teh poskusov je že po enem ali dveh letih propadla, nekatera pa so bila ekonomsko izredno uspešna. Proti koncu stoletja je njihovo število zelo upadlo, nekaj pa jih je ohranjenih do danes (zadrugištvo mormonov v Salt Lake Cityju).

Smolnikar se je že poleti 1840 seznanil z bogato naselbino Economy na reki Ohio v bližini Pittsburgha, ki jo je postavila verska ločina iz Württemberga pod vodstvom Wilhelma Rappa (rappisti) ter nato z njimi dolgo vrsto let vzdrževal sicer za sebe v bistvu neuspešne stike.¹⁷ – Očitno je imel stike tudi z naselbino Brook Farm v West Roxburyju, danes predmestju Bostona, ki so jo leta 1841 ustanovili ameriški transcendentalisti¹⁸, po letu 1844 pa je postala glavni center fourieristov v ZDA (do 1847, ko je bila ukinjena). V svojem času je bila ta naselbina eden najpomembnejših kulturnih centrov v ZDA: z njo so bili tesno povezani bodisi kot člani ali kot zunanji sodelavci pisatelji Hawthorne, Emerson, Thoreau in še vrsta drugih, in tu je izhajala ena izmed osrednjih ameriških revij tega časa *The Dial*. – V New Yorku se je leta 1840 Smolnikar seznanil z voditeljem ameriških fourieristov Albertom Brisbanom. – Zlasti pa je bilo za Smolnikarja pomembno srečanje z Johnom Etzlerjem, nemškim priseljencem v Pennsylvaniji, ki je s svojimi knjigami *The paradise in the reach of all men, without labour by powers of nature and machinery* (Pittsburgh, 1833) ter *The new world, or meachanical system to perform the labours of men and beast by inanimate powers, that cost nothing, for producing and preparing the substances of life* (Philadelphia, 1841), s katerimi je predlagal vse polno raznih mogočih in nemogočih izumov in vzbudil v Ameriki precejšnjo pozornost. O njih sta pisala celo Henry David Thoreau in John Greenleaf Whittier. Med drugim je predlagal uvedbo vodne energije za poganjanje poljedelskih strojev. Smolnikar je prebral njegove knjige in smatral, da so Etzlerjevi predlogi izvedljivi.

Leta 1843 je Smolnikar ob podpori somišljenikov kupil v severozahodni Pennsylvaniji v kraju Deerfield pri Limestoneu (Warren County) ogromno posestvo preko 4.000 hektarov ter tu ustanovil utopično naselbino Peace Union Settlement, urejeno po principih skupne lastnine.¹⁹ Smolnikar je imel v načrtu, da bi tu postavil lastno tiskarno, izdajal svoj časopis, ter organiziral znanstveni in pedagoški center. Člani naselbine so bili predvsem nemški prise-

¹⁶ Janez Stanonik: Prvi slovenski poskus izdaje periodičnega glasila v Ameriki, *Slovenski koledar 1982*, XXIX, Slov. izseljenska matica 1981, str. 226–231.

¹⁷ Karl J. R. Arndt: Smolnikars Beziehungen zu Georg Rapps Harmonie Gesellschaft, *Acta Neophilologica* XIV (1981), 19–42; – isti: A letter of Andreas Bernardus Smolnikar to Wilhelm Rapp, *Acta Neophilologica* XX (1987), 47–54.

¹⁸ Transcendentalisti: grupa ameriških pisateljev in filozofov iz kroga Ralpa Walda Emersona v Bostonu in bližnjem Concordu. Ime ima po transcendentalni filozofiji Kanta, pod katerega vplivom je ta skupina stala.

¹⁹ John Humphrey Noyes: *History of American Socialisms*, New York, Hillary House publishers, 1961 (fotografski ponatis izdaje iz leta 1870), gl. str. 213, 251–252, 265; – Victor F. Calverton: *Where Angels Dared to Tread*, New York, 1941, str. 363; – Everett Weber: *Escape to Utopia*, New York 1959, str. 196.

ljenci. Posestvo je bilo v glavnem na slabo rodovitnem in hribovitnem terenu, poraslem z gozdom. Z njim je bil tudi John Etzler. Že v enem letu pa se je izkazalo, da so Etzlerjevi načrti neizvedljivi. Naselbina je zabredla v ekonomske težave, iz katerih jo je Smolnikar zaman skušal rešiti z iskanjem posojil, ki jih ni dobil (med drugim pri Wilhelmu Rappu na reki Ohio). Poleti 1844 je kolonija razpadla. Kolonija je vzbudila v Ameriki precej pozornosti, o njej so pisali lokalni časopisi, pa tudi bilten *The Phalanx*, ki ga je izdajal v Bostonu center fourieristov Brook Farm, vendar je večina tega materiala danes izgubljenega. — Smolnikar je kasneje še večkrat poskušal postaviti utopične centre, ki pa so propadli že ob ustanavljanju. Bil je znan med fourieristi, ki so ga aprila 1844 na svoji vseameriški konferenci v Clintonu Hallu v New Yorku celo izvolili za podpredsednika zborovanja; za predsednika je bil izvoljen George Ripley, ustanovitelj in voditelj Brook Farm.

Po ekonomskem polomu s Peace Union Settlement Smolnikar za krajšo dobo izgine iz prizorišča. Ko se ponovno pojavi, je v naslednjih dvajsetih letih zopet neumorno na poti po Združenih državah, vse do Indiane na zapadu in do Tennesseeja na jugu. Sklicuje konvencije, se udeležuje zborovanj raznih verskih sekt in socialističnih reformatorjev, srečanj predstavnikov raznih psevdoznanosti (mesmerizem, spiritizem, pneumatologija, itd.). Za ta srečanja je Smolnikar pripravljal in dal v tisk razne brošure, plakate, pa tudi krajše knjige, katerih podrobni pregled bi presegal okvir sedanje študije. Značilno je, da so vsi teksti iz dobe po 1844 tiskani izključno v angleščini, torej nič več v nemščini, in da v njih popolnoma izginejo reminiscence na Slovenijo. V vsej tej dobi pa je še vedno izpričeval svoje slovenstvo, podpisoval se je kot Illyricus ali Lithopolitanus (Kamničan), včasih je celo začel svoje govore v slovenščini, da bi tako »zbudil pozornost poslušalcev«, ki seveda niso znali slovenski.

Iz poslednjega obdobja Smolnikarjevega življenja sta važnejša dva dogodka. Prvi je Smolnikarjevo zadržanje v času ameriške državljanske vojne (1861–1865). Sredi XIX. stoletja se je vedno bolj poglobljala kriza med severnimi državami ZDA, kjer je bilo suženjstvo prepovedano, in južnimi, kjer je ekonomija temeljila na delu sužnjev na ogromnih plantažah bombaža. Smolnikar je zagovarjal odpravo suženjstva, toda z mirnimi sredstvi. Ko je bil John Brown, borec za osvoboditev sužnjev, v Virginiji ujet in obsojen na smrt, je Smolnikar interveniral, seveda zaman, za njegovo osvoboditev pri guvernerju Virginije. Toda Smolnikar je bil že od svoje mladosti, ki jo je preživel v strahu pred mobilizacijo v Napoleonovo vojsko, nasprotnik vsakršne vojne. Ker je smatral, da bo izvolitev Lincolna privedla Ameriko v vojno, je nastopal proti Lincolnu, ter v tem smislu po Lincolnovi izvolitvi dal tiskati letak, kjer napada Lincolna in abolicioniste.²⁰ Po izbruhu vojne je šel na jug, dosegel, da ga je sprejel vodja južnih držav Jefferson Davis v avdienco, nato pa se je za nekaj časa umaknil v Kanado.²¹

Leta 1859 je Smolnikar še enkrat skušal organizirati utopično kolonijo. Kupil je posestvo Springhill blizu vasi Donnally Mill (kakih šest kilometrov južno od Millerstowna na reki Juniata v jugovzhodni Pennsylvaniji). Obširno posestvo kakih 250 hektarjev se je razprostiralo po pobočjih Tuscarora Mountain in po dolini Racoon Valley. Imelo je sedem poslopij in lastno cerkev, katerih ruševine so še danes vidne. Naselbino je imenoval Peace Union Center. Tu je hotel postaviti svojo tiskarno, da bi izdajal lastno glasilo, to pot pod naslovom **The Peace Union Message**. Izdelal je program dela nove naselbine in ga objavil v knjigi **Secret Enemies of True Republicanism** (Peace Union Center, 1859). Za upravnika posestva je postavil škota Petra Bunneya, ki se je malo pred tem priselil iz Evrope. Vendar pa se Smolnikarju ni posrečilo, da bi v tem centru zbral kakšno večjo skupino somišljenikov. Prišlo je do sporov z upravnikom, ki so se reševali pred sodiščem. Razvoj dogodkov na tem posestvu je Smolnikar popisal v svojem poslednjem obširnejšem delu **The Great Message to All Governments and all Nations** (Philadelphia, 1864) na 96 straneh.

Zadnji konkretni podatek o Smolnikarju izvira iz konca šestdesetih let od L. A. Wollenweberja, lokalnega zgodovinarja Nemcev v Pennsylvaniji, ki poroča, da je videl Smolnikarja

²⁰ Andreas Bernardus Smolnikar: *Proclamation of the True Union not Only of the Thirty-four States of North America, but also of Other States on the Globe in the Promised Universal Republic of Truth and Righteousness, Harmony and Peace*, brez datuma, verjetno februar 1861.

²¹ J. L. Zaplotnik: Kako je Kamničan skušal preprečiti ameriško državljansko vojsko, *Koledar Ave Marija* XIV (1927), 105–116.

dobro oblečenega ter čilega in zdravega (»Er war ganz anständig gekleidet und sah munter aus«).²² Točnih podatkov o njegovi smrti ni. Verjetno je umrl v Philadelphiji okoli leta 1869.

Andrej Bernard Smolnikar ima kljub svoji duševni bolezni pomembno mesto v slovenski kulturni zgodovini. Pred odhodom v Ameriko je imel zaupne stike z Matijem Kalistrom in preko njega z Valentinom Vodnikom, ki ga je tudi sicer poznal, s Čopom, Prešernom, Jakobom Zupanom, Matevžem Ravnikarjem, Urbanom Jarnikom, Slomškom. Imel je vpogled v slovenske kulturne probleme, ki sicer niso mogli priti v javnost pod Metternichovim režimom. Marsikaj tega je ohranil spominu edino on v svojih publikacijah objavljenih v Ameriki. Tudi v Združenih državah je Smolnikar zbudil pozornost s svojo nenavadno usodo. O odnosu ameriških kulturnikov do Smolnikarja priča pismo Isaaca Heckerja Orestesu Brownsonu iz leta 1844, ko je bil Hecker še povezan s transcendentalisti v Harvardu in Concordu: »Andreas Bernardus Smolnikar is a man of remarkable learning and curious genius«.²³ V Sloveniji se je Smolnikarjevo ime že zgodaj često omenjalo, toda pogosto so pisci pod poceni sodbo skrivali lastno nevednost o Smolnikarjevem življenju in delu. Prve resne študije sta mu posvetila Josip Mal v *Zgodovini slovenskega naroda* in France Kidrič v svoji sicer neobjavljeni študiji. Pomembne prispevke za osvetlitev Smolnikarjeve osebnosti pa so prinesle študije o Smolnikarju, ki so bile objavljene v Združenih državah in v Sloveniji po drugi svetovni vojni.

²² C. F. Huch: Andreas Barnardus Smolnikar, *Mitteilungen des Deutschen Pionier-Vereins von Philadelphia XVI* (1910), str. 27–36.

²³ Karl J. R. Arndt: A Letter of Andreas Bernardus Smolnikar to George Rapp. *Acta Neophilologica XX* (1987), 47–51.

Bibliografija glavnih Smolnikarjevih samostojnih publikacij

Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar, zehnjährigen Professors des Bibelstudiums Neuen Bundes am k.k. Lyceum zu Klagenfurt in Kärnthen, dann Seelsorgers der deutschen katholischen Gemeinde in Boston, (Hauptstadt Massachusetts in Nordamerika:) oder: Geschichtlicher Beweis, dass Jesus Christus den genannten Professor und Seelsorger zum ausserordentlichen Gesandten zur Vereinigung der Völker in seine Kirche vorbereitete, und ihm nun als solchem öffentlich aufzutreten befahl. Mit Stereotypen gedruckt in der Buchdruckerei der Herrn Folsom, Wells und Thurston in Cambridge, bei Boston 1938. (XVI + 461 strani).

Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar, zehnjährigen Professors des Bibelstudiums u. oder: Beleuchtung des Beweises, dass der Verfasser als ein durch hinlängliche Zeichen bestätigter, ausserordentlicher Gesante Christi aufgetreten sey, und Erklärung der Geheimnisse, welche er auf Befehl des göttlichen Geistes zur Vereinigung der Christen aller Parteien in die eine apostolische Kirche vollzogen hat. Mit einem Anhang über das Unchristliche des Papstthumes. Zweiter Band. Philadelphia. Mit Stereotypen gedruckt im Jahre 1839. In Commission bei J.G. Wesselhoef. Gesetzt bei Julius Böttcher, Stereotypiert bei L. Johnson. (XIX + 606 strani).

Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar. Dritter Band, oder Erklärung der Weissagungen, durch welche Christus der ihn bestätigt hat, dass er uns zur Erfüllung seiner Verheissungen, um sein Reich auf der ganzen Erde herzustellen und seinen Frieden allen Völkern zu geben, erschienen sei, und bei seiner Erscheinung den Verfasser zum ausserordentlichen Gesandten oder Apostel bestimmt und durch ihn alle Geheimnisse zur Gründung dieses Friedens vollzogen habe. Mit einer Einleitung zum leichtern Verstehen der darauffolgenden Erklärung der Weissagungen und einem Nachtrage der Zeichen bei der Versammlung an dem Ort, der auf hebräisch heisset Hermageddon. Offenb. 16, 16. New York: Mit Stereotypen gedruckt im Jahre 1840. Alle drei Bände in Commission Pearl Street bei Georg Pfarre; Stereotypiert und gedruckt bei H. Ludwig No 72, Vessey-St. New York. (VIII + 856 strani).

Eines ist Noth, nämlich die glorreiche Erscheinung unsers Herrn Jesu Christi, wis sie sich in unsern Tagen durch vielfältige Zeichen, deren Erklärung in diesem Buche zu finden ist, zum allgemeinen Frieden für alle Völker wunderbar offenbaret, möglichst weit bekannt zu machen. Philadelphia, bei Julius Böttcher, 1841. (633 strani).

The one thing needful, namely, to spread as rapidly as possible the glorious manifestation of Our Lord Jesus Christ, as the same is revealed wonderfully for the establishment of universal peace amongst all the nations of the earth in our days, by many signs, the explanation of which is given in this volume, written by Andreas Bernardus Smolnikar, Professor of the Biblical Study »of the New Testament«, and of Christ. Translated from the German. Philadelphia; Barret and Jones, printers, 33 Caster's Alley, 1841. (631 strani).

Friedensbotschaft an alle Völker. Herausgegeben von Andreas Bernardus Smolnikar und der mit ihm vereinigten Gesellschaft. Jahrgang 1842. (Na dnu naslovne strani: In Andrücken von Stereotyp-Tafeln sammt allen Büchern des Herausgebers zu haben in der Buchdruckerei der Friedensbotschaft in Philadelphia, Ecke der Dock und 3. St., 3. Etage, der Postoffice und Girardbank gegenüber. — Na koncu št. 1: Gesetzt bei Julius Böttcher, stereotypiert bei John Fagan, Philadelphia). Smolnikarjev časopis v nemščini znanih je ohranjenih prvih 15 številki, 120 strani. Vseh številk je izšlo 26.

Message of Peace to all nations (Istočasna angleška izdaja časopisa Friedensbotschaft an alle Völker. Tiskar angleške izdaje: Barret & Jones, Printers, No. 33 Carters Alley, opposite the Girard Bank, Philadelphia. Število izdanih številk ni znano, tudi ni poznan noben ohranjen izvod tega glasila.

Either great destruction of human life and property and final monarchy or glorious resurrection for peace and harmony and universal liberty. An address to the legislature and citizens of Ohio and an epistle to all nations; by Andrew B. Smolnikar formerly eighteen years priest, monk of the Benedictine Order and Imperial Royal Professor of Biblical Literature; afterwards, since A.D. 1838, representative of Messengers for the Introduction of the New Era, commonly called the Millennium. Columbus. Printed by the Ohio State Journal Company 1856 (32 strani).

Secret enemies of true republicanism, most important developments regarding the inner life of man and the spirit world, in order to abolish revolutions and wars and to establish permanent peace on earth, also: the plan for redemption of nations from monarchical and other oppressive speculations and for the introduction of the promised new era of harmony, truth and righteousness on the whole globe. Written by Andrew B. Smolnikar, formerly eighteen years priest, Benedictine monk and Imperial Royal Professor of Biblical Literature, afterwards since A.D. 1838, by signs according to prophecies declared and confirmed representative of Messengers for the Introduction of the Universal Republic, commonly although improperly called the Millennium. Published by Robert D. Eldridge, Springhill, Peace Union Centre, Post office Donally's Mill, Perry Co.: 1859 (204 strani).

The great message to all governments and all nations, for the introduction of Christ's peaceable reign of earth, which will be the promised universal republic of truth and righteousness, also, an extraordinary case providentially prepared for judges, courts and citizens of the states in general, to awaken and move them for cooperation with us to introduce the promised universal republic. The names of the writer and his offices during the preparations to his present mission, are on convenient places of this volume. Read the whole patiently and thoroughly, and then judge soberly and act accordingly. Copies may be obtained by applying to Dr. S.M. Landis, No. 1312 Chestnut Street, Philadelphia, Pa. Further information is on the last page of cover. Philadelphia, King & Baird, printers, 607, Sansom Street 1864. (96 strani).

The great encyclic epistle divided into two parts; the first of which was occasioned by the death of President Abraham Lincoln, and the second by the capture of Jefferson Davis. Both being preparatory to the work, with the title of the manuscript: »The heavenly mission to all governments and all nations for the introduction of Christ's peaceable reign on earth.« Written by Andrew B. Smolnikar, representative of this mission, which had been declared and confirmed by a long chain of signs and wonders according to prophecies, as those will be convinced who study the whole with attention. Baltimore, printed by S.S. Mills & Co. No. 24 S. Calvert Street. 1865 (32 strani).

Grand preparations for the promised peaceable reign of Christ, which will be the republic of truth, righteousness and peace of all nations, commonly, although improperly called Millennium. Baltimore. Peace Union Trustees. 1866 (48 strani).

Summary

ANDREAS BERNARDUS SMOLNIKAR

Janez Stanonik

The study gives a biographical survey of Andreas Bernardus Smolnikar (1795–1869), from Kamnik, Slovenia, since 1819 priest and since 1825 Benedictine monk at St. Paul, Carinthia. He was in his early life closely connected with the leading representatives of Slovene cultural revival of the time: Valenting Vodnik, Miha Kastelic, Matija Čop, France Prešeren, Urban Jarnik, and Anton Martin Slomšek. During the thirties he became obsessed with the idea that God was sending him supernatural signs that he was selected to unite all Christian sects into one church. In 1837 he emigrated to Boston and in the following four years published a series of four large volumes in German (**Denkwürdige Ereignisse I–III, Eines ist Noth**), mainly of autobiographical character. American poet Henry Wadsworth Longfellow depicted Smolnikar's life story in two chapters of his novel **Hyperion**. In 1841/42 Smolnikar published a periodical **Fridensbotschaft an alle Völker** (also English edition: **Message of peace to all nations**) which represents the beginning of Slovene jour-

nalism in USA. In 1843 he established a utopian colony, Peace Union Settlement, at Limestone in northwestern Pennsylvania which, however, continued to exist only till summer 1844. Before the outbreak of American civil war he propagated against Lincoln because he believed that Lincoln was leading America into war. In 1859 he established his last utopian colony at Donnally Mill near Millerstown in southeastern Pennsylvania which, however, never developed into anything more than a large farm poorly administered. Also during the latter part of his life he published many pamphlets, placards and shorter books, propagating his religious views.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko izhaja že od leta 1904 in objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, SI-62001 Maribor, Partizanska 5.

PONATISI ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

V seriji ponatisov starejših številk ZČ sta spomladi 1995 izšla dva zvezka in sicer št. 3–4 letnika 29/1975 in št. 3 letnika 31/1977. To sta že 32. in 33. ponatisnjeni zvezek.

ZČ 3-4 letnika 29/1975 predstavlja razpravo Toneta Ferenca o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji 1940. Tone Zorn je raziskal narodno, podobo dela kočevskega območja po italijanskem popisu iz 1941. O problemu slovenske univerze v Trstu piše Jože Pirjevec, Janko Pleterski pa objavlja referat z zborovanja slovenskih zgodovinarjev leta 1974 o jugoslovanski misli pri Slovencih v dobi Taaffejeve vlade. Zadnja razprava je prispevek Antona Svetine o zgodovini Šmihela pri Pliberku. Cena zvezka je **960 SIT**.

ZČ 3 letnika 31/1977 objavlja razprave Mirka Stiplovska o raziskovanju delavskega gibanja in partije med vojnoma na Slovenskem, Ferda Gestrina o verskem življenju in institucijah Slovanov v Markah v času od 15. do 17. stoletja, Darje Mihelič o pogledu zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja na Karantanijo, Vlada Valenčiča o slovenskem jeziku v uradih in uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja in Toneta Zorna o delovanju Družbe sv. Cirila in Metoda v času pred prvo svetovno vojno na Koroškem. Cena zvezka je **1040 SIT**.

Vse številke ZČ lahko dobite na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo v Ljubljani, Aškerčeva 2, tel. 061/16-97-210. Cenik dostopnih zvezkov iz zaloge je objavljen v vsaki številki ZČ. Člani zgodovinskih in muzejskih društev imajo **25 odstotkov**, študenti pa **50 odstotni popust**.